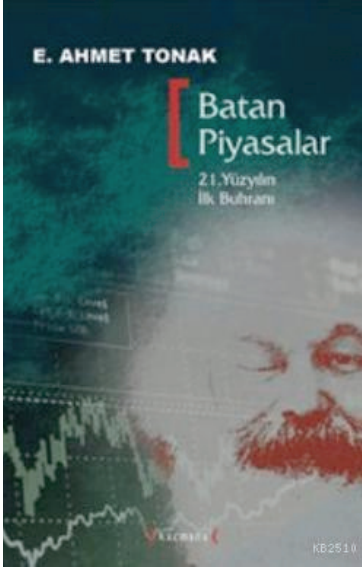

Bunalım ve Piyasalar Üzerine*

Oktar Türel**

İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. E. Ahmet Tonak'ın “Batan Piyasalar: 21. Yüzyılın İlk Buhranı”nda topladığı yazıları, günümüz dünyasındaki ekonomik bunalımları izlemek ve anlamak için yararlı bir başlangıç oluşturuyor.

Tonak, Ekim 2007’de yayımlanan “Aman, Piyasalar!” (Kalkedon Yay.) ile dünya ekonomisinin derin bir bunalım eşiğinde olduğunu vurgulamakla yetinmemiş, sınıflı ve eşitsiz bir toplum yapısındaki güç ilişkilerini örten, “her şeye kaadir piyasalar” soyutlamasının eğretiliğine ve piyasaların ekonomik sorunlara “akılcı” ve “en iyi” çözümler üretmekteki yetersizliğine de değinmişti. “Batan Piyasalar...”, dünya finans sisteminde 2007-9’da yaşanan büyük çöküşleri ve bu çöküşlerin yol açtığı

muazzam servet kayıplarını hatırlatarak bu temalara geri dönüyor.

“Batan Piyasalar...”daki yazıların çoğu, meslekten iktisatçı olmayanların kolaylıkla kavrayacağı, akıcı bir üslupla kaleme alınmış gazete yazılarından seçilmiştir.

Tonak, iktisat konularını popülerleştirirken, aşırı basitleştirme ve bayağılaştırmalardan kaçınmış, gerekli gördüğünde polemikten sakınmamıştır. Yazarın benimsediği Marksist siyasal iktisat perspektifi, “son derece önemli tarihi

* Bu yazı, 21 Nisan 2011 tarihli Cumhuriyet gazetesi Kitap Eki’nde kısaltılarak yayımlanmıştır.

** Prof. Dr., ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

bir dönemin ... kaydını tutma” (s. 11) amacını taşıyan ve ekonomi dışı alanlara da yayılan bu tür yazıları bütünleştirici bir işlev görmektedir.

Kitap üç bölümden oluşuyor. “Battı mı, batmadı mı?” başlıklı, kısa ve tanıtıcı giriş paragraflarını izleyen ilk bölümde (“Krizi Anlarken ve Anlamazken”), kitaptaki diğer yazıları okunmasına yardımcı olacak bir kavramsal çerçeve çizilmektedir. Tonak’ın hareket noktası şöyle özetlenebilir:

Kapitalist bir ekonomide şirketlerin rekabet mücadelesi içinde artırmak zorunda kaldıkları sermayenin organik bileşimi (SOB, yani fiziksel girdiler / ücretler oranı), kâr oranını (KO) uzun dönemli bir eğilim olarak düşmeye zorlar; sömürü oranındaki (SO, yani sermayenin el koyduğu artık / ücretler) artışlar bu düşüş eğilimini durdurmaya yetmeyebilir (tanım gereği, $KO=SO/(1+SOB)$ olduğu hatırlanmalıdır).

1960’ların sonunda “durgunluk içinde enflasyon” ile tezahür eden bu sistemik sorun, 1970’lerin sonundan itibaren parasalcı / neoliberal politikalarla aşılma istenmiş, bu politikaların etkisiyle aşırı ölçüde “şişen” finans kesimindeki kârlılık, üretken kesim kârlılığını fazlasıyla aşmıştır. Bir kısmına kendisinin de katıldığı ampirik çalışmalara atıfta bulunan Tonak’a göre, “(b)izatihi bu farklılık bir taraftan sermaye için finans sektörünü cazip kılarken, bir taraftan da bu cazip sektörü ürettiği artık değerle beslemesi gereken üretim sektörünün görel olarak küçülmesi sonucunu doğurmuştur. Şişen finans sektörünün büyüyerek var olması için gerekli artık değer üretiminin sınırlarına yaklaşıldığı, 2000’li yılların başından itibaren özellikle emlak sektöründeki balonla hissedilmeye başlanmış ... ve nihayet 2008 içinde de kriz banka iflasları ile tetiklenmiştir” (s.25). Bu modelin aşırı üretim / eksik tüketim teorileri ve kâr kütleleri değişimleri ile ilintilerine kitabın hem birinci bölümünde, hem de başka yerlerinde değinilmektedir (örneğin, bkz. s. 141-2.)

ABD ekonomisine ilişkin uygulamalı araştırmalar, 1980’ler ve sonrasında SO’nun artış eğilimi sergilediğini, ancak bu eğilimin de, enformasyon teknolojisindeki devrimlerin kazandırdığı verimlilik artışlarının da sistemik sorunu çözmekte yetersiz kaldığını, işsizlik oranının ve bölüşüm eşitsizliğinin arttığını göstermektedir.

ABD’dekine benzer olarak, Türkiye için yapılan araştırmalarda da SO 1993’den bu yana artış eğilimindedir; 1988’den bu yana üretken emeğin toplam istihdam içindeki payı da gerilemektedir (ss.28-30).

Bu gözlemlerden yola çıkan Tonak, dünya ekonomisinde son birkaç yılda

yaşanan çalkantıların orta vadedeki iniş-çıkışlar değil, 21. yüzyılın ilk büyük buhranı olduğu kanısına ulaşmaktadır (ss. 128-30). Bu büyük depremin daha çok uluslararası sermaye hareketlerindeki, kısmen de meta ticaretindeki dalgalanmalarla Türkiye ekonomisine yansması beklenir. 2008-9'da gerileyen, ancak 2010'da yeniden tarihsel zirveye ulaşan (özellikle "sıcak para" niteliğindeki) sermaye girişlerinin yarattığı coşku ile, Türkiye'nin 2008-9'da yaşadığı krizi bir daha yinelenmemek üzere aştığını söylemek, temelsiz bir iyimserliğin ifadesidir. Maliye Bakanı Şimşek'in deyişi ile "krizi halkına fatura etmeyen bir ülkenin vatandaşları olarak ... çok şanslı" olduğumuzu iddia etmek ise, toplumsal belleği yok saymak anlamını taşımaktadır (bkz. 14 Aralık 2010 tarihli gazeteler).

Bu nedenle, kitabın "Krizi İzlerken" başlıklı ikinci bölümünde Tonak'ın çok iyi tanıdığı ve yakından izlediği ABD'den ve Türkiye'den seçtiği olgulara ve örnek olaylara dikkatle eğilmekte yarar vardır.

ABD gelişmiş bir kapitalist ekonominin en ileri uçta yer alan örneği olarak, kuşkusuz, izlenmeye değer. Bu "örnek" ekonomide 2007-9 dönemindeki şirket ve banka kurtarma olayları skandal ölçülerine varmıştır (İkinci bölümün çeşitli yazılarında nakledilen Goldman Sachs, GM, AIG, Citigroup, Fannie Mae ve Freddy Mac öykülerine bakınız).

Tonak'ın deyişi ile "ucube kapitalizm" in kimi zaman yatırım bankası adını taşıyan, ancak ne yatırımla, ne de tasarrufları yatırımlara kanalize etme bağlamında bankacılıkla ilgili olmayan bazı kuruluşları salt borç simsarlığı ve risk spekülasyonu ile palazlanmışlar, çöküşleriyle son krizin etkisini daha da şiddetlendirmişlerdir (ss. 114, 172-3). Öte yandan, kriz konjonktüründe ABD başkanlığına gelen Obama'nın seçim öncesi vaadleri ile çevresindeki Wall Street kökenli bürokratların tutuculuğu ve kayırmacılığı arasında sıkıştığı giderek belirginleşmektedir.

Egemen iktisat anlayışında herhangi bir faaliyeti üretim faaliyeti olarak tasnif edebilmenin temel ölçütü, bu faaliyetin piyasa ekonomisinin alım-satım ilişkilerine yansıyor yansımadığıdır. Klasik / Marksist iktisat perspektifinden üretim faaliyeti, kullanım değerlerinin yeni kullanım değerleri yaratımında kullanıldığı ekonomik faaliyettir.

Bu tanım, klasik / Marksist iktisadın diğer gerekli ekonomik faaliyetleri, yani dağıtım (mal, hizmet ve para) ve toplumun idamesine ilişkin kamusal tüketim faaliyetlerini önemsemediği anlamına gelmez; ancak ticaret ve finans kesimini üretim dışı faaliyet alanları sayar (ss. 141-5).

Günümüzün bunalımı ardındaki sermaye birikim dinamiklerinde sermaye açısından üretim dışı faaliyetlerin artan cazibesi önemli bir yer tutmaktadır (s. 145). Tonak, Türkiye medyasının dünyada ve ABD’de “olan-biten”e, neye evrileceği kestirilemeyen büyük “alt-üst oluş”a yeterince duyarlı davranmadığı kanısındadır (s. 85). Bu tutum Türkiye için de böyle görünüyor (ss. 165-6).

“Krizi İzlerken”deki Türkiye’ye ilişkin aktarımlar, 2008-9’da birbiri ardına uygulamaya konulan “paket”lerin emeğin karşılaştığı yakıcı sorunlara (işsizlik ve özellikle gençlerin işsizliği, güvencesiz çalışma, görel ve mutlak yoksullaşma) çare olamadığını düşündürmektedir. Tonak şunu vurgulamaya çalışıyor: Çözüm, parça-buçuk önlemlerde değil, kapitalizmin aşılmasında aranmalıdır. Dolayısıyla bu bunalım döneminde emekçiler, taleplerini “kapitalizmin sınırları içinde gerçekleştirilebilir” olanlarla kısıtlamamalı, yeni ve daha ileri talepler tahayyül edebilmelidir (s.75).

Kitabın “Öte Yandan” başlıklı üçüncü ve son bölümü, ekonomik bunalım sorununun ötesine, daha geniş toplumsal ve siyasal konulara da yayılıyor. Tonak’ın bu bölümde ele alınan konulardan dördü üzerindeki görüşlerini aşağıda kısaca özetleyeceğiz:

Yaşanılır Ücret

“Günümüz depresyon koşulları işsizlik, işli yoksulluk, çalışan nüfus dışına düşürülerek kaderine terk edilme sorunlarını aynı anda yaratıyor. Dolayısıyla işsizliğin çözümü olarak işgününün kısaltılması alternatif, rahatça yaşamayı da garantileyecek “yaşanılır ücret” talebinden ayrı ele alınmamalıdır. Aşamalı reformlar yaklaşımı, bir talebin diğer talebi geciktirmesi, onun kuyusunu kazması sonucunu doğuracaktır. Amerikan işçi sınıfının Büyük Bunalım sonrasındaki kazanımları, bu ilişkinin doğru kavranışının somut örnekleridir. ...Tekerleği yeniden keşfetmeye gerek yok, 21. yüzyılın ilk depresyonunun göbeğindeyiz, sermayeyi sıkıştırmanın tam zamanıdır” (s.194)

Eski / Yeni Sol

“...Solculuğun ölçütü, kapitalizmin dinamiklerini kavrayarak kapitalizme karşı çıkıştır. Sosyalizm vizyonudur. ... Sosyalizm idealinin ...sosyal demokratik okşamalarla yumuşatılmış kapitalizmle ilgisi yoktur. Bu ölçüt terk edildi mi, kapitalizmin yarattığı... mağduriyetleri düzeltme ihtiyakını solculuk zannetmeye başlarız... “Piyasalar karşısında sosyal politikalar” ibaresi, bence kapitalizmin nasıl anlaşıldığının turnusol kağıdıdır” (ss. 225-6).

Sınıf İçi Çelişkiler

“AKP’nin başından beri TÜSİAD dışında kalan Anadolu sermayesini temsil ettiği dile getirilir. Bu yanıyla (Referandumdan hemen önce bir TV kanalında Başbakan Erdoğan’ın söylediklerinin)... bir orijinalliği yok. (M)emleketin vardığı noktada AKP, burjuvazinin bir kanadını kendisine “güven kaynağı”, Marksist terminoloji ile söylersek, “maddi toplumsal dayanak” olarak deklare etmekte beis görmemektedir... (B)izatihi bu durum oldukça yakın bir dönemde AKP’yi istikrarsızlaştırıcaktır... (D)epresif bir dönemi yaşayan kapitalizm ve onun yönetimi bu tür ciddi burjuvazi içi kavgaların yaşanmasına daha az dayanıklı hale gel(miştir)... Ayrıca, emek-emek çelişkinin milliyetçi motivasyonlarla somutlandığı da apaçık ortada iken, referandum sonuçlarını AKP’nin uzun ömürlü konsolidasyonu olarak değerlendirmenin doğru olduğunu düşünmüyorum.

Büyük siyasi çalkantıları besleyecek sınıflar içi kavgaların eşğindeyiz” (ss. 187-8).

Üretken /Üretken Olmayan Emek

“(Ü)retken olan ve olmayan emek / faaliyet ayrımının netleşmesi için önerdiğimiz ölçüt(ler), (i) emek faaliyetinin ... kullanım değeri yaratmak veya dönüştürmekle ilişkili olup olmadığı, (ii) emek gücünün ücretli emek olup olmadığıdır... (Bu bağlamda) finans sektörünün... önemli bir kesimini, ticaretin tamamını, devlet faaliyetlerini, özel sektör yönetim faaliyetlerini üretken olmayan alanlar ve faaliyetler olarak sınıflandırmamız gerek(iyor)... Bu ölçüt(ler)i benimseyerek yapılmış çeşitli ampirik çalışmalar emekçileri / faaliyetleri üretken olan ve olmayan olarak tasnif etmekle birlikte, bu sınıflandırmayı proletaryanın nicel büyüklüğünü belirlemek için kullanmamışlardır. Amaç, artık değer üreten emekçileri / faaliyetleri ve varlıkları... üretilen bu artık değere bağımlı üretken olmayan emekçileri / faaliyetleri nicel olarak belirlemektir. Bu da sermaye birikiminin dinamiklerini anlayabilmek için son derece önemlidir... (Ü)retken olmayan emekçiler de, artık zamanlarına sermaye tarafından el konulduğu için sömürülürler. Bu yüzden de işçi sınıfın parçasıdırılar ve sömürü oranları nicel olarak belirlenebilir” (ss. 259-60).

Okurun “Batan Piyasalar...”’da özetlediklerimden daha fazlasını ve onu düşünmeye yöneltecek pek çok şeyi bulacağına eminim.

1 “**Batan Piyasalar: 21. Yüzyılın İlk Buhranı**” / E. Ahmet Tonak / Kırmızı Yayınları / Kasım 2010. İstanbul.327 s.